

PRETEKLOST, KI NE MINE? NEPREDELANA PRETEKLOST V SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI ISTRE

KATJA HROBAT VIRLOGET

V članku avtorica argumentira, kako je preteklost določa prihodnost, sploh če je preteklost nepredelana, kakor kaže primer slovenskega dela Istre. Primer pravopisne kodifikacije geografskega imena za slovensko Istro pokaže, kako pomembni mejniki iz nedavne preteklosti vplivajo na lokalno identiteto. Pri tem analizira utišanost ter razmerje med urbanim in ruralnim. Teza je, da se z brisanjem preteklosti, značilnim za socializem, prihodnost »vrača« v preteklost, še posebej v travmatiziranih družbah, ki se z njo niso spoprijele. Ključne besede: nepredelana preteklost, »eksodus«, Istra, prihodnost, travma, utišan spomin, identiteta

In the article, the author argues that the future is conditioned by the past – especially when the inhabitants have not come to terms with their history, as shown by the case study conducted in the Slovenian part of Istria. Examining the codification of the geographical name for Slovenian Istria demonstrates how important landmarks from the recent past influence local identity. In doing so, she analyzes silence and the relationship between the urban and rural. She argues that by erasing the past that was characteristic of socialism, the future “returns” to the past, especially in traumatized societies that have not come to terms with it.

Keywords: unreconciled past, “exodus”, Istria, future, trauma, silenced memory, identity

UVOD: METODOLOŠKI OKVIR RAZISKOVANJA PRIHODNOSTI SKOZI SEDANJOST

Začnimo z naslovom. Od kod tako nenavaden naslov za območje, ki je med pisanjem članka na vrhuncu turistične sezone in kjer navidez nič, razen trenutnega pomanjkanja vode zaradi dolgotrajne suše, ne deluje tako strašno narobe? V naslovu so v italijanščini izrečene besede Stefana Luse, zgodovinarja, novinarja in urednika informativnega programa na manjšinskem Radio Capodistria, enega najprodornejših opazovalcev ne le politike nasploh, temveč prav Istre, njegovega rojstnega kraja. Na mednarodnem Forumu Tomizza 2022 je prispevek o spoprijemanju s travmami po »istrskem eksodusu«¹ z naslovom “...e dopo xe rivadi i druxi!” («... in potem so prišli družiti»²) sklenil z mislijo: »Le tako se bo mogoče mirno soočiti z

¹ Besedo eksodus uporabljam v narekovajih, ker pri nas še ni v ustaljeni rabi. Že poimenovanje namreč odraža konfliktno nacionalno spomine. Selitve (večinoma) Italijanov iz Istre so doslej zgodovinarji v Sloveniji in na Hrvaškem večinoma dojemali kot povojne množične migracije ali optiranje, s čimer so poudarjali prostovoljnost migracij, medtem ko je v italijanski, pa tudi angleški literaturi uveljavljena beseda *exodus* v pomenu prisilnih množičnih migracij. Ker sem v knjigi argumentirala, da migracije niso bile tako prostovoljne, kot si Slovenci radi zamišljamo, uporabljam besedo eksodus (Hrobat Virloget, 2021: 7, 151–155).

² Gre za prezirljiv, ironičen način, kako so italijanski domačini v Istri označevali prihod novih jugoslovanskih socialističnih oblastnikov (Hrobat Virloget, 2021: 64).

življenjem, da se zazremo v jutrišnji dan in da presežemo *preteklost, ki se zdi, da tu nikakor noče miniti*³ (Lusa, 2022a; poud. K. H. V.).

V raziskavah slovensko-hrvaškega projekta *Urbane prihodnosti* smo etnologi in kulturni antropologi postavljeni pred nenavaden izziv, kako raziskovati prihodnost kot nekaj, »kar (še) ne obstaja« (Gulin Zrnić, Poljak Istenič, 2022: str.). Vendar besede Hannah Arendt pomirjajo: preteklost, sedanost in prihodnost so neločljivo povezane, v resnici odvisne druga od druge. Zato navaja besede Williama Faulknerja: »Preteklost ni nikoli mrtva, sploh pa ni preteklost.« In kot razmišlja v nadaljevanju: »še več, ta preteklost, ki sega vse do svojega začetka, ne vleče nazaj, temveč pritiska naprej. V nasprotju z našimi pričakovanji je prihodnost tista, ki vleče nazaj v preteklost« (Arendt, 2006: 20).

Pri svoji refleksiji se bom oprla na tiste metodološke prijeme, ki prihodnost črpajo iz sedanosti. Po navedbah Valentine Gulin Zrnić in Saše Poljak Istenič sta se klasičnemu etnološkemu oziroma antropološkemu raziskovanju najbolj približala Rebecca Bryant in Daniel M. Knight (2019: 17) z metodološkim vprašanjem, kako živimo prihodnost v sedanosti. Vsaka sedanja odločitev je namreč *prihodnostna*. Avtorja se osredinjata na vlogo prihodnosti pri pogajanjih in usmerjanju vsakdanjih dejavnosti oziroma na navigacijo skozi vsakdanje življenje v smeri različnih ciljev (Gulin Zrnić, Poljak Istenič, 2022: stran). Prihodnost je tako ali drugače vedno vtisnjena v sedanost (Frederiksen, 2013: 17), »v kateri se ju predstavlja in se o njej pogaja« (Ringel, 2018, po Gulin Zrnić, Poljak Istenič, 2022: 34). Ljudi in njihova življenja ne določa le preteklost, temveč tudi prihodnost (Arendt, 2006).

Študijski primer za ta članek je del Istre, ki je danes v Sloveniji in katerega problematiko poimenovanja bom obravnavala v nadaljevanju. To območje se zdi odličen laboratorij za premisleke o tem, kako preteklost straši sedanost in s tem prihodnost, kar na primer obravnava Martin Demant Frederiksen (2013: 20) na primeru postsocialistične mladine v Gruziji. Pokazati želim, kako nerazrešena, zamolčana, nepredelana preteklost vpliva na odločitve v sedanosti v iskanju prihodnosti, ki jo lahko, tako kakor je nepomirljen spomin v Istri opisal pokojni italijanski politik Silvano Sau (Hrobat Virloget, 2021: 244). Na koncu članka se bom dotaknila še vprašanja, ki je povezano s prihodnostjo oziroma s točko preloma in vpliva na dojetje preteklosti in prihodnosti, ko ta postane antropološka monografija. Skušala bom argumentirati, zakaj, tako kakor Stefano Lusa, vidim Istro ujeto v preteklost.

Etnografsko gradivo sloni predvsem na zbiranju odzivov v javnosti ali osebno po objavi knjige *V tišini spomina: »Eksodus« in Istra* (Hrobat Virloget, 2021), v kateri obravnavam posledice in družbene rane po »istrskem eksodusu«. Monografija je bila zelo odmevna v širši javnosti, predvsem v primorskem okolju, saj je prvič spregovorila o dolgo zamolčani temi. Od junija 2021 do pomladi 2022 sem jo predstavila na več javnih dogodkih v slovenski Istri, v Kopru/Capodistria v Knjižnici Srečka Vilharja, v Izoli/Isola in v Piranu/

³ »Solo così si potrà affrontare serenamente la vita, guardando al domani e superando un passato che qui non sembra voler passare mai.« Vse govore v italijanščini sem v članku prevedla v slovenščino razen pričujočega, drugih v izvirniku ne navajam.

Pirano⁴ v italijanski skupnosti, poleg tega pa tudi v različnih medijih; med drugim so bili daljši odlomki objavljeni v najbolj branem lokalnem časopisu *Primorske novice* (julij–avgust 2021). Odzive na knjigo sem si zapisovala tudi ob individualnih pogovorih s sogovorniki iz knjige in drugimi, ki so se nanjo odzvali s pisanjem, klicem ali pogovorom. Čeprav članek izhaja iz temeljnih hipotez knjige, so predvsem z vidika novih dogodkov v povezavi s poimenovanjem Istre nekatere hipoteze teoretsko nadgrajene, dopolnjene z obravnavo razmerja med ruralnim in urbanim in socialističnega odnosa do preteklosti in prihodnosti ter s premislekom o pomenu antropološke raziskave v obravnavi kolektivnih travm.

USTVARJANJE PRETEKLOSTI IN PRIHODNOSTI ISTRE: VKLJUČENI IN IZKLJUČENI

Izhajajoč iz teoretskega stališča, da »sedanjost ustvarja prihodnost« (Gulin Zrnič, Poljak Istenič, 2022: 36), se postavlja vprašanje, kako različne vizije prihodnosti ustvarjajo razmerje s preteklostjo in kako aktivirajo sedanjost ter predvsem, kdo ima glas in kdo je utišan v ustvarjanju različnih prihodnosti. Ali, drugače povedano, čigave prihodnosti se aktivirajo in katere se zavračajo (prav tam)?

Odgovore za primer Istre nam ponuja zgodba o pravopisni kodifikaciji geografskega imena zanjo. Vprašanje o imenu območja, ki ga imenujem slovenski del Istre, je izbruhnilo v javnosti prav v času pisanja članka. Že desetletja so se s tem ukvarjali nekateri raziskovalci, v zadnjih petih letih sta bili organizirani tudi okrogli mizi. Ali naj se območje dela Istre, ki je v mejah slovenske države, imenuje Istra, Slovenska ali slovenska Istra, Istrska Slovenija, Obala, Obalna regija, Obmorska Slovenija, Primorje, Šavrinsko Primorje, Šavrinska brda, Šavrinsko gričevje, Koprsko, Koprsko primorje itn. (Gams, 1991: 7–12)? Za vsakim poimenovanjem se skrivajo različne percepcije in ideologije (Tucović, 2012: 52–57; Čebtron Lipovec, 2018: 47–50; Hrobat Virloget, 2021: 27–31).⁵

Da o Istri na slovenskem državnem ozemlju še danes ni splošnega soglasja, kako ji je uradno ime, je po mojem mnenju posledica zamolčanih množičnih premikov prebivalstva po 2. svetovni vojni, ki so temeljito spremenila socialno, kulturno in etnično podobo Istre, še posebej njenih mest. Poznano je, da so pred 2. svetovno vojno v mestih živeli predvsem italijansko govoreči prebivalci in da jih je 90 % zapustilo Istro v t. i. istrskem eksodusu po 2. svetovni vojni, ko sta bila slovenski in hrvaški del Istre leta 1954 priključena Jugoslaviji. Po uradnih podatkih je bilo med izseljenimi Istrani približno 70 % italijansko in 30 % slovensko in hrvaško govorečih, čeprav je štetje po etničnosti v tem uradno dvojezičnem

⁴ Ker gre za uradno dvojezično območje, sta ob prvi uporabi krajevnega imena zapisana slovensko in italijansko ime, v nadaljevanju pa le slovensko.

⁵ Iz ustne razprave z Marcom Stolfo z Univerze v Vidmu 13. 10. 2022 sklepam, da ima tudi sosednja pokrajina Furlanija - Julijska Krajina v Italiji kompleksno zgodovino poimenovanja, ustvarjanja in identifikacij.

okolju s hibridnimi, prilagodljivimi etničnimi identitetami še posebej težavno (Volk, 2003: 32–35; Pupo, Panjek, 2004: 352; Ballinger, 2006; D'Alessio, 2008; Orlić, 2019: 565–569, 571–572, 575–583; Hrobat Virloget, 2021: 79–88).

Praznino za izseljenimi prebivalci treh istrskih obmorskih mest v Sloveniji so zapolnili novi prebivalci, ki so se priselili iz južnega dela Istre, širše Primorske in Trsta z okolico ter iz drugih slovenskih pokrajin in republik nekdanje Jugoslavije. Zgodovinsko večkulturno ozemlje se je tako etnično homogeniziralo: prišlo je do jugoslavizacije oz. slovenizacije v slovenskem delu Istre, obenem pa na italijanski strani do italijanizacije večinsko slovenskega ozemlja okoli Trsta. Po priključitvi tega dela Istre Jugoslaviji se je krepitev slovenskega značaja na tem večkulturnem območju nadaljevala ne le z množičnim priseljevanjem, temveč tudi z različnimi spremljajočimi dejanji, od uveljavljanja slovenskih toponimov, imen, knjižne slovenščine do nove arhitekture (Hrobat Virloget, 2021).

Da omenjena nedavna preteklost še ni minila, med drugim dokazuje oživitev vprašanja o poimenovanju Istre leta 2022, ko je na podlagi strokovnega predloga Jezikoslovnega inštituta ZRS Koper koprski občinski svet podal soglasje k sklepu koordinacije županov štirih obalnih oz. slovenskoistrskih občin za vključitev lastnega imena Slovenska Istra v pravopis. Pobuda je sprožila intenzivno razpravo med strokovnjaki in širšo javnostjo, pri čemer sem bila v javnem pismu prvopodpisana pod izjavo o neprimernosti predloženega imena; pismo je podpisalo okrog 30 raziskovalcev Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem (UP FHŠ). Glavni argument pisma je, da se etnični pridevnik, zapisan z veliko začetnico kot del lastnega imena, v večetničnem prostoru, kot je Istra, lahko bere zelo enoznačno, tj. enonacionalno, ter s tem zabriše kompleksno večetnično podobo Istre. Pridevnik slovenski je lahko zapisan kvečjemu z malo začetnico, torej ne kot sestavina lastnega imena; tako se izognemo vsakršni politični konotaciji in označimo zgolj geografsko pripadnost območja Sloveniji. Ali se lahko Italijan iz Istre identificira z imenom Slovenski Istran? In, ali bi se slovenski prebivalec Tržaškega Krasa lahko prepoznal v Italijanskem Kraševcu, če bi Kras poimenovali po podobnem pravilu? Glavni argument pisma je bil, da mora biti ime na ozemljih, kjer prebivajo različne etnične in narodnostne manjšine, toliko bolj premišljeno, vključujoče in izbrano z občutljivostjo do vseh prebivalcev ozemlja, ne le večinskega naroda (Lusa, 2022b). Podoben pomislek o poudarjanju besede Slovenski na uradno dvojezičnem območju so izrazili že pred leti v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (Dobrovoljc, 2022). Poziv o ukinitvi prilastka Slovenska pred Istro so navdušeno sprejeli predvsem v italijanskih obalnih manjšinskih skupnostih, ki so se v predlaganem imenu počutile spregledane in so se pozneje uprle tej odločitvi, čeprav so njihovi politični predstavniki potrdili novo ime.

Poimenovanje je prišlo »od zgoraj navzdol« tako kot po 2. svetovni vojni, ko so v socializmu na novo vpeljali termin Obala in vrsto drugih imen, s katerimi so se (predvsem geografi) izogibali imenu Istra. Vemo, da je vsakršno poimenovanje vedno politično-ideološko dejanje, ne glede na (različna) strokovna mnenja. Poleg posegov v prostor prek dediščine, njenega uničenja, nove arhitekture itn. novi lastniki spremenijo prav toponimijo, da simbolno

zaznamujejo novo politično moč in si prisvojijo prostor (Veschambre, 2008: 10). S terminom Obala so se nove socialistične oblasti poskušale distancirati od beneške, torej italijanske identitete celotne pokrajine, izhaja pa iz percepcije prebivalcev celinske Slovenije, ki imajo do tega prostora »počitniški odnos« (Baskar, 2002a: 183; Tucović, 2013: 26; Čebren Lipovec, 2018; Hrobat Virloget, 2021: 28). Z novim nehistoričnim imenom so si jugoslovanske oz. slovenske oblasti poskušale novo pridobljeno ozemlje »simbolično podomasti in zavarovati z imenom, ki ga ne bi terjal kdo drug« (Baskar, 2002b: 117). Po osamosvojitvi Slovenije se je v slovenski Istri ponovno oblikovala nova identiteta prostora s procesom šavrinizacije Istre, ki je bila posledica slovenizacije oziroma nacionalizacije Istre z razdelitvijo na hrvaški in slovenski del. Pozneje je postalo vse povezano s Šavrini – tudi afirmacija podeželske identitete v nasprotju z mesti ob morju (Brumen, 2000: 389–405; Baskar, 2002a: 123).

V iskanju imena za to obmejno pokrajino, ki je samo v 20. stoletju pripadala petim državam, se skriva tudi nepredelana, utišana preteklost povojnih množičnih selitev (Hrobat Virloget, 2021), ki še danes sodoloča prihodnost. Ne le da so množične selitve in posledično skoraj popolna sprememba etnične strukture prebivalstva, posebej v istrskih mestih, utišane v slovenskem kolektivnem spominu, temveč je utišan tudi kolektivni spomin italijanske skupnosti, ki se je v mestih iz večine spremenila v manjšino. Njihova kolektivna identiteta ni osnovana le na kolektivnih spominih, kakor za skupnosti pravi Maurice Halbwachs (2001), temveč na kolektivnem molku (Hrobat Virloget, 2021).

Tako kot sedanost ustvarja preteklost (Lowenthal, 1995), ustvarja tudi prihodnost, oboje je neizogibno povezano. O prepletenosti časovnosti govorijo tudi premisleki nekaterih italijanskih političnih predstavnikov iz Istre. Na predstavitvi knjige *V tišini spomina* v Izoli 28. marca 2022 je npr. Maurizio Tremul, predsednik Italijanske unije slovenske in hrvaške Istre, govoril o nemoči Italijanov pri ustvarjanju ne le preteklosti, temveč tudi prihodnosti: »Koliko tišine je pri celi vrsti reči, nezmožnosti pripovedovanja naše zgodovine, nezmožnosti pripovedovanja sedanosti, nezmožnosti pripovedovati prihodnost, ki si jo želimo.« Ta nemoč se kaže navkljub vsem zagotovljenim pravicam narodne manjšine, saj, kot je komentiral Stefano Lusa (2022a), »pravice so, ampak se jih ne sme zlorabljeti. Na kar moramo biti tu pozorni, je predvsem to, da ne iritiramo večine.« To sem tudi sama večkrat slišala od Italijanov: vse v redu, dokler ne vznemirjamo večine, bodimo raje tiho, saj lahko Slovenci hitro zarobantijo s pravicami slovenske manjšine v Italiji, kaj šele z večno vlogo žrtve Italijanov, v slovenskem kolektivnem spominu stigmatiziranih kot fašistov (Hrobat Virloget, 2021). O nemoči ustvarjanja prihodnosti italijanske manjšine priča tudi zgodba o imenu, saj sta bili italijanskim skupnostim na izbiro ponujeni le dve imeni, Slovenska Istra / Istria slovena in Slovenska obala / Litorale sloveno.⁶ Ena je slabša od druge. S tem večina ne daje glasu manjšini, temveč jo postavlja pred vnaprej določeno in nemogočo izbiro.

⁶ Podatek Alberta Scherianija, predsednika CAN (Comunità autogestita costiera della nazionalità italiana / Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti), ob okrogli mizi o imenu Istre v Piranu, 21. 3. 2021.

Čeprav se je na pobudo pisma UP FHŠ italijanski glas vsaj slišal – a prepozno, saj se v javnosti Slovenska Istra uporablja vse pogosteje (Žigo, 2022) – pa v Istri ostaja povsem neslišen še en glas, in sicer glas priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije. Kakor je ob predstavitvi knjige opozoril Marko Gregorič, predsednik izolske samoupravne skupnosti Italijanov, in kar sem že večkrat slišala od mnogih Istranov, »te zemlje se še naprej spreminjajo, z nekaterih vidikov tudi Slovenci postajajo manjšina.« Ne le, da ti priseljenci niso dobili pravic kot narodnostna manjšinska skupnost (Buić, 2017), v javnosti njihov glas ni nikoli slišan, pa čeprav s slovenskimi priseljenci prevladujejo v starih mestnih jedrih. Če že obstaja diskurz o multikulturni istrski družbi, se ta nanaša na »avtohtonost«, na Slovence ali Hrvate in Italijane, medtem ko so v orientalističnem diskurzu ti »balkanski drugi« izzeti iz istrske družbe tako na Hrvaškem (Ballinger, 2003: 245–73; Orlić, 2008) kot v Sloveniji (Hrobat Virloget, 2021).

Naj za konec poglavja poskusimo razmisliti o prihodnosti. Za Istro bi lahko rekli, da so tako intenzivne spremembe v prebivalstvu v povojni preteklosti povzročile »shizofreno« identiteto v sedanosti in prihodnosti, kot je Stefano Lusa (2022c) komentiral moje razmišljanje o iskanju imena za Istro, objavljeno v knjigi. Poimenovanje regije se zdi, podobno kot dediščina, odvisno od trenutnih identifikacij. Za dediščino vemo, da jo bodo prihodnje generacije poustvarjale in izbirale glede na spremenjene okoliščine in vrednosti, ki ji bodo pripisane (van den Dries, Schreus, 2020: 291, 303). Verjetno enako velja za ime regije, sploh če je zaradi tolikšnih sprememb v nedavni zgodovini tako »labilno«. V zvezi s tem je zanimivo razmišljanje podžupanje Izole Agnese Babič,⁷ ki za svojo občino komentira, da ne le, da ne vemo, kako danes dati Istri ime, ampak ne vemo niti, kaj je danes naša dediščina. Ribištva ni več, kmetijstva tudi ne, ljudje so odšli in novim generacijam ni bilo preneseno nič od tega. Večina Italijanov je odšla, Slovenci so tudi že v manjšini. Razmišlja tudi o uspešni pretekli integraciji priseljencev iz nekdanjih drugih republik Jugoslavije, medtem ko se sprašuje, zakaj se sodobni priseljenci iz Albanije, Kosova idr. ne integrirajo, matere ostajajo doma, ne poznajo jezika, lokalne kulture (gl. tudi Simonovič, 2022: 79–80). Vse več je tudi priseljenih Rusov in Ukrajincev,⁸ ki se za razloček od prej omenjenih kot premožnejša plast zanimajo za kulturo novega doma, hodijo na tečaje italijanščine, čeprav le matere, očetje ostajajo na delu v domovini. To sem slišala tudi od drugih Istranov, predvsem v italijanskih krogih, npr. v vodstvu mest ali med šolniki, ki imajo največ stika z novimi priseljenci, saj se jih večina vpisuje v italijanske manjšinske šole. In ti se podobno sprašujejo, kaj bo z integracijo in novo identiteto istrskih mest v prihodnosti, saj postajajo vse bolj etnično/nacionalno mešana, s čimer presegajo nekdanje jugoslovanske okvire.

⁷ Pogovor. Izola, 14. 2. 2022.

⁸ Intervju iz časa pred vojno v Ukrajini.

KDO JE ISTRAN? URBANO VS. RURALNO

Kakor je bilo ponazorjeno z zgodbo o iskanju imena za to območje, je identiteta Istranov še danes kompleksna zaradi korenitih sprememb prebivalstva po 2. svetovni vojni, predvsem v mestih. Geografa Simon Kerma in Tomaž Plesec potrjujeta, da je glede na popise prebivalstva in ankete v istrskih mestih in v primestjih bližnjega zaledja večinsko prebivalstvo priseljeno in ne »avtohtono«. Geografska raziskava je že pred nekaj leti pokazala, da je ob etnični pripadnosti in socialnem izviro posameznika prav »avtohtonost« dejavnik, ki najbolj vpliva na pripadnost temu prostoru (Kerma, Plesec, 2001: 315).

Kdo pa se danes sploh počuti Istran? Zdi se, da večina mestnih prebivalcev ne, saj se priseljenci, verjetno z izjemo tistih iz mestnega zaledja, še po tolikih desetletij bivanja v istrskih mestih praviloma ne upajo samoidentificirati za Istrane (Hrobat Virloget, 2021: 191). O tem nelagodju priča tudi opozorilo župana Kopra Aleša Bržana z ene od okroglih miz o poimenovanju Istre, da je tudi Istrane brez korenin treba imeti za Istrane (Hrobat Virloget, 2021: 29). Na ta občutek nesprejetosti tistih, ki »nimajo korenin« v tem prostoru, vpliva tudi močno zasidrano »drugačenje« v Istri, predvsem na podeželju, ko so domačini vse priseljene vztrajno označevali za »forešte«, tujce (Brumen, 2000: 379–384). Z Istrani se prav tako ne morejo identificirati mlajše generacije, rojene v tem prostoru, posebej ne v mestih. Vsi ti se imajo za prebivalce Obale, kar je oznaka, s katero so od 60. let naprej zrasli ob množičnih medijih in v širšem družbenem okolju.⁹ Tudi geografi v anketah opazujejo, da izražajo prebivalci istrskih mest močne lokalizme, ker jim je istrska identiteta preohlapna; kvečjemu se identificirajo kot Primorci, kar velja predvsem na priseljence (Kerma, Plesec, 2001: 317). Tudi ni jasno, ali so imeli vprašani v anketah možnost izbire oznake Obala. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da je v času socializma beseda Istran dobila slabšalno konotacijo, v duhu »kmetavzarja«, pač glede na nasprotje med mestnim in podeželskim. Povsem nasprotno pa se večina prebivalcev iz zaledja istrskih mest isti z Istrani, pri čemer ima pomembno vlogo t. i. avtohtonost. Zdi se, da konflikt Obala / Istra tako ne izraža le nasprotja med mestom in podeželjem (Baskar, 2002a), ampak tudi razlike med identiteto priseljencev, ki so večina v istrskih mestih, in »avtohtonih« prebivalcev Istre. Tudi geografska raziskava je pokazala, da se s tem prostorom bolj identificirajo na podeželju, kar naj bi bil tudi dokaz o avtohtonosti večjega deleža prebivalcev na tem območju (Kerma, Plesec, 2001: 316).

Kako naj torej poimenujemo regijo, v kateri moramo biti občutljivi za večetničnost prostora, ob tem pa tudi vemo, da je Istra v primerjavi z drugimi slovenskimi pokrajinami ena najbolj multikulturnih in multietničnih (Kerma, Plesec, 2001: 318)? In kako naj poimenujemo regijo, če se poleg tega njeni prebivalci ne le zaradi različnih socialnih identitet (mesto/vas), temveč tudi korenitih sprememb v demografski strukturi identificirajo drugače?

⁹ Temu pritrjujejo vsakdanji pogovori, izraža pa se npr. v odzivu Vesne Pajič, odgovorne za kulturo na Mestni občini Koper, na njenem Facebooku, na članek Stefana Luse (2022) o javnem pismu UP FHŠ v zagovoru imena Istra, češ da oni niso Istrani, ampak Obalčani.

Če se je v preteklosti, predvsem v zgodovinoisju in v leposlovju, konflikt med mestom in podeželjem bralo v simplificirani luči nacionalnega konflikta med italijanskim, civiliziranim, urbanim in slovanskim, barbarskim, ruralnim svetom (Baskar, 2002a: 98–120; Dota, 2010: 57–72; Verginella, 2017; Hrobat Virloget, 2021: 64–68), bi se lahko danes nagibali k razlikovanju med urbanim, kjer prevladujejo povojni priseljenci,¹⁰ torej Obalo, in Istro kot podeželjem, kjer prevladuje »avtohtono« prebivalstvo. Seveda je položaj bolj heterogen in kompleksnejši. Enake razlike se kažejo tudi med Italijani, eni se z Obalo identificirajo, drugi ne, saj so kot povsem nesprejemljivo zavrnilo ponujeno ime Slovenska Obala / Costa slovena.¹¹ V imenu Istre se tako vidi, kako prihodnost sili nazaj v preteklost, kot bi rekla Hannah Arendt (2006: 20), in regija bo zaradi svoje »neprebavljene« (Baskar, 2002a), utišane preteklosti (Hrobat Virloget, 2021) ostala še v prihodnosti na svojih majavih, »shizofrenih« (Lusa, 2022c) identitetnih temeljih v iskanju izgubljene identitete.

Iskanje kolektivne identitete pa ni razvidno le na ravni regije, temveč tudi v istrskih mestih, ki se danes vse bolj iščejo v ruralnih simbolih. Na »istriancizacijo« je opozoril Stefano Lusa v radijskem intervjuju o problematiki poimenovanja Istre, ko je pripovedoval o vnašanju sodobnih ruralnih izrazov, s katerimi se v mestih ljudje ne prepoznajo; recimo ime »kurjerca« za električne avtobuse, kar je narečno ime za avtobus iz zaledja Istre. Na vprašanje je Neža Čebrov Lipovec podala podoben primer vnašanja šavrinke identitete v Koper, kjer je bil pred leti postavljen kip Šavrinke golih prsi (Lusa, 2022d), prav tako je bila izdana znanstvena monografija *Šavrinika* (Celestina, Todorović, 2017); oboje namiguje na t. i. Šavrinijo, ruralno zaledje in z njim povezane nostalgčne in idealizirajoče prakse (Ledinek Lozej, Rogelja, 2012). Od nekaterih mestnih prebivalcev se sliši nelagodje in kritiko o neprimernem iskanju mestne identitete v podeželski.¹²

Raziskovalci na splošno zahtevajo kompleksnejše razumevanje in opozarjajo na spreminjajoča se razmerja med mestom in podeželjem. Kakor je ugotavljal že Fernand Braudel, delitev dela med mestom in podeželjem v zgodovini ni bila nikoli dokončna. Obdobjem, ko so mesta urbanizirala podeželje, so sledila obdobja, ko je podeželje ruraliziralo mesto (Braudel, 1988: 286; Barberis, 1998: XI; Verginella, 2017: 458), in danes ni nič drugače, še posebej ko je treba na novo poiskati identiteto in ji dati trdne temelje.

Če lahko danes na eni strani ugotovimo, da mestna oblast v Kopru išče identiteto s poseganjem po ruralnih elementih iz zaledja Istre, do česar so nekateri meščani kritični,

¹⁰ Po osebni izkušnji Ingrid Slavec Gradišnik je tako med urbanim kakor podeželskim prebivalstvom v medsebojni komunikaciji v ospredju lokalno identificiranje (zapis v komentarjih na članek).

¹¹ Pojasnilo predsednika CAN na okrogli mizi o imenu Istre, 21. 3. 2021.

¹² Poleg iskanja identitetnih temeljev v ruralnem okolju se ti za Koper iščejo tudi v daljni preteklosti, kakor bi lahko interpretirali nedavni propadli javni natečaj Mestne občine Koper za novo ureditev koprskje plaže v Žusterni. Vabil je k upodobitvi »spomina na 'Kozji' otok Capris«. V razpisu za umetniško/e skulpturo/e je bilo naročeno, naj ima obliko kože ali koz, povezanih z zgodbo o nastanku Kopa v rimskih časih (Koper.si, 2022), do česar so bili umetnostni zgodovinarji kritični. Gre pa za to, na kar je opozoril David Lowenthal, namreč, da ljudje spreminjajo preteklost glede na potrebe v sedanosti in iščejo dolgotrajno, častno in veličastno preteklost, ki daje oporo v negotovi sedanosti (Lowenthal, 1995: 332–335).

so ti kritični tudi do vdora ruralnega v urbano, ki ga je prineslo množično priseljevanje iz južnih republik nekdanje Jugoslavije v istrska mesta. Čeprav so ljudje v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja zaradi potreb množične industrializacije prihajali iz različnih družbenih okolij širom Jugoslavije, so bili v istrskih mestih v glavnem dojeti kot podeželani (Hrobat Virloget, 2021: 201). Videni so bili kot »ultimativni drugi«, ne le v okviru orientalističnega diskurza o »balkanskem drugem« (Ballinger, 2003: 245–73; Orlič, 2008; Hrobat Virloget, 2021: 200, 213),¹³ temveč tudi v luči nasprotja med urbanim, civiliziranim in ruralnim, barbarskim. V obeh primerih gre za poenostavljeno istenje socialnega konflikta med mestom in podeželjem z etničnimi identitetami; pred vojno med Italijani in »Slovani«¹⁴ (Brumen, 2001; Baskar, 2002a: 98–120; Verginella, 2017), medtem ko gre po vojni pa do danes v diskurzu vdora ruralnega v urbano videti nasprotje med Slovenci in »Neslovenci« iz nekdanje Jugoslavije. Diskurz o vdoru nazadnjaškega ruralnega v urbano Alenka Bartulović opaža po vsej Jugoslaviji. Čas socializma je namreč označevala pospešena urbanizacija, deagrarizacija in graditev industrijske družbe, nastala so nova mesta, ki so puščala za sabo ruralno kot vse, kar je veljalo za nazadnjaško. Ta proces je spodbujal selitev ljudi s podeželja v mesto tudi zaradi stigmatizacije »nazadnjaške« »kmečke družbe«. »Urbanim podeželanom« je bila pripisana liminalnost, neprilagodljivost, zavirali naj bi urbanizacijo in »napredno misel« tudi zaradi pomanjkanja izobrazbe in odsotnosti motivacij za kulturno življenje (Bartulović, 2013: 277–308; Duda, 2017: 12). Po Kopru že dolgo kroži urbana legenda o tem, da naj bi priseljenci iz južnih republik nekdanje Jugoslavije gojili prašiče ali krompir v degradiranih beneških palačah, kar ponazarja percepcijo »neprilagojenih kmetov« v mestu. Za razliko od drugih podobnih študij pa folklor o »urbanih drugih« iz istrskih mest v Sloveniji nikoli ne govori o priseljenih prevladujoče narodne pripadnosti – tudi slovenskih podeželanov je bilo veliko –, temveč izključno o »balkanskih drugih« (Hrobat Virloget, 2021: 202).

Pričujoče razmišljanje pokaže, kako so ti diskurzi trdoživi in se prilagajajo vedno novim družbenim razmeram, spreminjajo obliko, ne pa tudi vsebine. Če sem v knjigi pokazala, kako so se simbolne meje med Italijani in Slovenci pred »eksodusom« po njem spremenile v simbolne meje na osnovi trajanja ali primarnosti bivanja v kraju, ko so »avtohtoni« Italijani in prvi priseljeni Slovenci ustvarili družbeno mejo z vsemi pozneje priseljenimi (Hrobat Virloget, 2021; glej Elias, Scotson, 1994), se tudi diskurz o opoziciji med civiliziranim, urbanim in kmečkim, barbarskim temu ustrezno prilagodi. Iz prvotnega konflikta med civiliziranim, italijanskim nasproti barbarskemu, slovanskemu se pretvori v diskurz civiliziran, urbani, torej slovenski (in italijanski) nasproti barbarskemu, ruralnemu, torej »balkanskemu drugemu«.

¹³ Kot sem že nakazala, danes za »bolj ultimativne« druge veljajo sodobni priseljenci, tako iz nekdanjih jugoslovanskih republik kot od drugod, medtem ko priseljenci iz 60. in 70. let veljajo za bolj integrirane v družbo.

¹⁴ Poenostavljen in prevladujoč italijanski diskurz ne loči med slovenskim in hrvaškim, temveč se posplošuje vse slovanske etnične identitete v Istri pod terminom slovansko.

JUGOSLOVANSKA PRIHODNOST, KI BRIŠE PRETEKLOST: TRAVME, KI TLIJO V PRIHODNOST

Poznano je, da se prezir do podeželja kot elementa preteklosti, konservativnosti pojavlja že v 19. stoletju, pozneje pa so se glede na spreminjajoče se družbene razmere spreminjali le njegovi »pripadniki«. Takšna miselnost je bila značilna tudi za jugoslovansko socialistično modernistično paradigmo, ki je podobno kot vsa komunistična misel temeljila na brezkompromisni veri v svetlo prihodnost in verovanju v napredek. Kakor sva ugotovili z Valentino Gulin Zrnić na enem od projektnih srečanj, je v bojeviti zazrtosti v svetlo prihodnost, kjer je bila preteklost videna samo kot simbol nazadnjaštva, jugoslovanska ideologija brisala vsi preteklost, vse tisto, kar ji od nje ni ustrezalo, z vsemi medetničnimi travmami vred.

Izraz te ideologije je Andrea Matošević obravnaval na primeru jugoslovanskih avantgardnih delovnih akcij, kjer ni šlo le za radikalno vero v prihodnost, ampak za občutek, da je prihodnost že tu, za nekakšno »prihodnost v sedanjosti« oziroma za vpisovanje prihodnosti v sedanost (Matošević, 2017). Ideologija je prelomila vez s preteklostjo oziroma vsaj z njeno izrabo v vizijah prihodnosti o narodovem napredku in industrijskem razvoju (Fakin Bajec, 2011: 40). V Sovjetski zvezi je nasilno in kruto zatrla stari svet, da bi ga nadomestila z idealistično iluzijo o novem, boljšem svetu za vsakogar, kjer bodo vladali socialna pravica, enakost in bratstvo po vzoru francoske revolucije (Pushkarova, 2020: 133). Leto 1945 je v Jugoslaviji veljalo za ničto točko začetka nove dobe, ko se je ustvarjal koncept nove družbe in novega človeka, zazrtih v svetlo prihodnost in temelječih na bratstvu in enotnosti (Duda, 2017). V imenu te ideologije so potekali poskusi obvladovanja narave in boj s preteklostjo; tisti, ki so bili obrnjeni v preteklost, so veljali za nazadnjaške (Matošević, 2017: 81, 92). Že besede francoske internacionalistične himne izražajo popoln prelom s preteklostjo v veri v novo družbo prihodnosti, *Du passé faisons table rase* (Veschambre, 2008), naj o starem svetu ne ostane nikakršna sled (Duda, 2017: 12). Prekinitev s preteklostjo je vidna npr. v zanemarjanju, brisanju tradicije, tradicionalne arhitekture (Fakin Bajec, 2011: 198–210) ali v ljudski glasbi, kjer so dediščino preteklosti razumeli kot primitivizem (Buhin, 2017: 229), čeprav so bili iz tega iztrgani posamični elementi tradicije oz. folklorizmi, da so naposled zaživel kot novi jugoslovanski identitetni simboli (Fakin Bajec, 2011; Poljak Istenič, 2013). Na splošno pa v takšni graditvi prihodnosti prakse iz preteklosti niso bile dopuščene, kar se kaže tudi v socialističnih mestih v odsotnosti urbanega vrtnarjenja, ki je bilo kot delo na zemlji in kmetijstvo sploh povezano s preteklo, agrarno, konservativno družbo, zato ni ustrezalo modelu novega moderniziranega mesta (Gulin Zrnić, 2009; Gulin Zrnić, Rubić, 2018: 172).

Socialistična modernizacija se je vtisnila v arhitekturo istrskih mest v Sloveniji pod okriljem novih urbanističnih načrtov arhitekta Eda Mihevca, predvsem v Kopru; ti so pokazali odsotnost spoštovanja do starega mestnega jedra in namenska dejanja uničenja, s katerimi so bili izbrisani simbolni označevalci mestne beneške in romanske preteklosti. Z novo funkcionalistično modernistično arhitekturo, ki je promovirala odstranitev »nezdravih«

starih zgradb, se je v obalnih mestih ustvarjala nova slovenska in jugoslovanska socialistična realnost. V rušenju starega mestnega jedra Kopra je mogoče videti izbris in negacijo kolektivnega spomina in identitete predvojnega mesta ter izseljenih predvojnih prebivalcev, pri čemer je prišlo do slovenizacije in jugoslavizacije multikulturnega območja. Pomenljivo je tudi opažanje, da je nov izraz obala (z malo začetnico) ustoličil prav Edo Mihevc (vsaj za področje arhitekture), ko je tako poimenoval regijo pasu ob morju z bližnjim zaledjem (Čebtron Lipovec, 2018,¹⁵ 2019: 211–212).¹⁶

Če je bila v socializmu še toliko bolj poudarjena zahodnjaška miselnost postavljanja preteklosti v ozadje in prihodnosti v ospredje, so zanimive drugačne percepcije iz nezahodnjaškega sveta. Za ljudstvo Himba iz Namibije je namreč zahodnjaški pogled na časovnost popoln nesmisel. V njihovi viziji časa se preteklost razstira pred nami, medtem ko se premikamo proti prihodnosti. Čas je viden kot tekoča reka; prihodnost, ki še ni šla mimo, je zadaj in nevidna, medtem ko je preteklost, ki smo jo izkusili, pred nami in vidna – povsem nasprotno od zahodnjaške miselnosti (Friedman, 2000: 399). Če prihodnost zastira pogled na preteklost, je primerno opozorilo nemškega kanclerja iz leta 1985: »Vsak, ki si zatiska oči pred preteklostjo, je slep do sedanjosti« (McFarlane, 2000: 25) in s tem tudi prihodnosti. Družba mora najprej (s)poznati svojo preteklost, da se lahko usmeri v prihodnost. Iz opazovanja istrske družbe bi si upala trditi, da se mora ta najprej spoprijeti s svojo preteklostjo, da lahko pomirjena stopa v prihodnost, ne da bi se ji preteklost vedno znova nerazrešena vračala in jo strašila z nepredelanimi travmami.

Psihoterapevti opazajo, da se morajo travmatizirane družbe, kakršna je npr. južnoafriška zaradi posledic apartheida, spoprijeti s svojo preteklostjo in da morajo njeni doslej nevidni deli postati vidni (Friedman, 2000: 399). Vsaka zgodovina je produkt moči in končni produkt moči je prav nevidnost (Trouillot, 2015: xxiii). Moja raziskava v Istri o spominih na »istrski eksodus« je pokazala na nevidne kolektivne travme. Tista desetina Italijanov, ki je v Istri ostala po »eksodusu«, se je počutila v spremenjenih družbenih okoliščinah »tujka v lastnem domu«, stigmatizirana zaradi pripisane kolektivne krivde za fašizem in vojne zločine. Njihovi spomini so bili utišani, saj se v novem prevladujočem jugoslovanskem in pozneje slovenskem nacionalnem spominu niso ujeli s kolektivno podobo o preteklosti, kjer razsežnosti spremembe po »eksodusu« niso spoznane, vzroke zanj pa se pripisuje prostovoljnimi migracijam. Ne le, da so Italijani v Istri ostali utišani, njihova identiteta se je oprla na kolektivno tišino (Hrobat Virloget, 2021). Nevidni pa so ostali tudi v italijanskem javnem diskurzu. Kot je komentirala Daniela Paliaga Janković: »*Ker smo izbrali Tita, nam*

¹⁵ Čeprav je v doktorski disertaciji Neža Čebtron Lipovec to zgolj omenila, je odkritje, da je Mihevc vnesel termin obala, večkrat poudarila v pogovorih in v javnosti, med drugim ob okrogli mizi o imenu Istre v Kopru na FHŠ UP 18. 11. 2018.

¹⁶ Pri tem je treba opozoriti, da se brisanje preteklosti ni dogajalo le prek socialistične arhitekture, temveč tudi v Trstu. Na obeh straneh meje sta se z rušenjem, novimi zgradbami in uličnimi preimenovanji organizirala kolektivna pozaba in ustvarjanje novega spomina. Tako so se na sporno ozemlje Istre vpisovale nove nacionalne in politične ideologije (Čebtron Lipovec, 2019).

je Italija obrnila hrbet in ostali smo v tišini.«¹⁷ V resnici je nevidnost ali, drugače povedano, utišanost ena najvidnejših posledic travme, če travmo razumemo tudi kot nezmožnost naracije (Assman, 2010: 20). Psihoanalitiki ugotavljajo, da če se travme ne predelajo prek spominov, obstaja nevarnost nekakšnega »dogovora o tišini« (angl. *conspiracy of silence*) (Emrich, 2010: 63). Takšna je npr. »tiha skupnost« (angl. *silent community*), ki so jo že v 70. letih prejšnjega stoletja opazili med starši in otroci holokavsta (Straub, 2010: 106). S tišino se ljudje izogonejo imaginaciji, ki bi ponovila ponižanje in čustveno bolečino (Jurić Pahor, 2004: 40; Emrich, 2010: 63). Tišina Italijanov se je pokazala v tem, da večina ni sprejela niti pogovora z mano, ko so zvedeli, da bo snov pogovora »eksodus«. Večina tistih, ki so me sprejeli, pa se ni mogla izogniti solzam, ki so posledica tako nekompatibilnih kolektivnih in individualnih spominov kot nepredelanih travm (Hrobat Virloget, 2021: 31–46). V razmišljanju o prihodnosti Istre se kot avtorica knjige, ki je spregovorila o njeni zamolčani preteklosti, sprašujem, kakšno vlogo ima lahko antropološka raziskava nepredelane preteklosti, ki ubesedi dolgo tlečo kolektivno tišino in jo kontekstualizira?

Da je svojo tišino ozavestila šele z branjem knjige, je na predstavitvi knjige v italijanski skupnosti v Izoli (11. februarja 2022) v solzah povedala Manuela Rojec, italijanska podžupanja Pirana:

Knjiga mi je dala misliti o tišini. O tišini moje mame in njeni vzgoji... [jok] Sprašujem se, koliko vpliva ta vzgoja v tišino na naše usakdanje tišine, to mi je dala knjiga misliti. Saj nas je še vedno strah govoriti, ne le o preteklosti, ampak tudi o sedanjosti. Mislim, da sem bila v šoli vzgojena biti tiho na določene teme.

Iz navedka je jasno, da je tišina lahko medgeneracijska, ko se neizgovorljivo nezavedno prenaša na otroke in vnuke, tako na strani žrtev kot na strani krvnikov, ki tako postanejo žrtve preteklosti, ki je sami niso nikoli doživeli (Bohleber, 2010). Takrat govorimo o psihološki »sedanji preteklosti« (angl. *present past*), ki se vpisuje v telo in ravnanje posameznika (Straub, 2010: 102). Psihoanalitiki (Straub, 2010: 104) in antropologi (Dosse, 1993) govorijo o dedičih tišine. V primeru mojih italijanskih sogovornikov bi lahko rekli, da je tišina tako izraz okoliščin, ki so jih sami doživeli, predvsem kot otroci, je odsev bolečine staršev, sploh tistih, ki so doživeli hude stvari ob »eksodusu« in nastopu novih jugoslovanskih oblasti (Hrobat Virloget, 2021: 31–46). Poleg ozaveščanja tišine in njenih travm je knjiga na nekatere Italijane delovala tudi terapevtsko, kakor sta mi povedali sogovornici; ena od njih, Manuela Rojec, javno na predstavitvi knjige v Piranu (28. marca 2022):

Zame je bila knjiga terapevtska, ko govori o tišini in o vzrokih zanjo in ti da razumeti, da je to breme, ki ga nosiš s sabo in ki ga bom nosila celo življenje. [...] Prepričana

¹⁷ Da so izbrali Tita, pomeni, da so Italijani, ki so se odločili za Titovo Jugoslavijo, v njej ostali in se niso odselili skupaj z 90 % Italijanov. Pogovor, Koper, 23. 9. 2021.

sem, da je to naša vzgoja... O tem, da se zdi italijanska skupnost drugim zaprta vase, ker je to del kolektivne tišine in si ne upajo o tem govoriti z drugimi.

Antropologinja Kathleen Stewart je čas travme opisala kot ciklični občutek preganjanja in želje v sedanosti. Kakor da se nekaj, kar se je zgodilo, zavlačuje kot neka napol poznana sila, ki odmeva v sledeh, nekaj drugega pa je razrvano v gibanju proti neizprosni prihodnosti (Stewart, 2005: 328). Ljudje, ki so doživeli izgubo, travmatične izkušnje, potrebujejo diskurzivni prostor za artikulacijo svojih občutij, sicer prihaja do družbeno nedovoljenega žalovanja, kakor se je dogajalo pri tovarniških delavcih in delavkah po propadu industrije (Stein, 2007; Vodopivec, 2021: 77). Da lahko družba zdravo funkcionira v prihodnosti, je potrebno zdravljenje preteklega neizrečenega in bolečin, kakor so to poskušali v Južnoafriški republiki s Komisijo za resnico in spravo po apartheidu. Da je zdravljenje uspešno, se mora povedati resnica, predvsem pa mora biti tudi slišana. Pri tem so osrednjega pomena javno priznanje, opravičilo, ki »rehumanizira« žrtve, in reparacija. Če so pred izvedbo procesa resnice in sprave v Južni Afriki implicitno mislili, da je pričevanje žrtve že njeno zdravljenje, se je pokazalo, da je mnogokrat nasprotno; pričevanje je šele prvi korak v terapevtskem procesu, ki lahko pričevalca še bolj psihično destabilizira, zato se mora nadaljevati s psihoterapevtsko podporo (Friedman, 2000: 400–409).

Če pri antropologiji prihodnosti nekateri premišljajo o dogodkih kot točkah preloma, ki so bili doslej obravnavani predvsem v kontekstu nasilja in travm (Guyer, 2007: 417), ali je lahko tak dogodek antropološka knjiga? Po navdušenih odzivih nad knjigo v Istri, številnih medijskih in javnih predstavitev se zdi, da je za nekatere lahko, pa čeprav ni bila pisana kot angažirana antropologija. Knjiga *V tišini spomina* je namreč ubesedila in kontekstualizirala tišino, ki v psihoterapiji ni razumljena kot odsotnost nečesa ali nesporočanje, temveč kot mogočna oblika komunikacije (Jurić Pahor, 2004: 53; Straub, 2010: 17). Vendar je to šele prvi korak. Zdi se, da nad obeti za strpno medetnično sobivanje v Istri ves čas leži tudi dejstvo, da se v italijanskem javnem diskurzu za razloček od nemškega niso nikoli opravičili za fašistično nasilje in vojne zločine. Medtem ko Italija še vedno javno zanika nasilno dediščino fašizma v Istri in drugod z manipulacijami zgodovine, pa čeprav so bila storjena pomembna spravna meddržavna dejanja v priznavanju lastnih odgovornosti (Focardi, 2020; Hrobat Virloget, 2021: 59–61), breme nepriznanja kolektivne krivde za obmejni fašizem pada na italijansko manjšino v Sloveniji. Ta se v primerjavi z italijanskim javnim diskurzom dobro zaveda vzročno-posledične povezave med »eksodusom« in fašizmom (Hrobat Virloget, 2021). Pred kratkim je slovenska Pirančanka v zadregi pripomnila, da je nemogoče izreči opravičilo nekomu, s čimer je mislila na kolektivna odgovornost za povojno izseljevanje Italijanov, če ta ne prizna lastne krivde za predhodno nasilje. Tako se ustvarja v prihodnost začarani krog nasilja in maščevanja, ker »toksična« družba ni omogočila zdravljenja posameznikov in družbe. Kaznovanje krvnikov in opazovalcev (angl. *bystanders*) družbe še ne ozdravi, saj lahko vodi do viktimizacije krvnikov, temveč se družba lahko ozdravi le tako, da odpusti tistim, ki so priznali svoja hudodelstva (Friedman, 2000; Shalev, Yehuda, McFarlane, 2000: 397).

Zdi se, da se s knjigo identificirajo tisti, ki se v prevladujoči javni zgodovini, ki zanemarja marginalizirana obmejna ozemlja, niso prepoznali, tako Slovenci kot Italijani in drugi priseljenci v Istri. Paolo Fonda, slovenski psihoanalitik iz Trsta, je v njej prvič videl empatijo in senzibilnost do trpljenja italijanske manjšine v Jugoslaviji, ki je Italijane spravila do solz (Fonda, 2022: 334). Ganjenost je mogoče razumeti tudi zaradi tega, ker njihovo bolečino razkriva nekdo iz večinskega naroda. Hkrati knjiga pokaže, kako vloge žrtve in krvnikov v času krožijo, vsi smo žrtve in vsi krvniki, kar je nov vidik predvsem za Slovence, ki so v razmerju z Italijani vedno ujeti v svojo viktimizacijo.

Ko psihoanaliza trdi, da je nekaj lahko izbrisano, v tem primeru bolečina, ki proizvaja tišino, mora biti najprej »aktivirano« in »spoznano«, najprej mora postati sedanost, ko se iz nezavednega prenese v zavedno (Emrich, 2010: 64). Ko etnolog ubesedi tisto, kar je bilo prej neprepoznano, in mu postavi širši družbeni kontekst, ali ima to lahko funkcijo zdravljenja nezacelejenih travm za posameznika in družbo? Zdi se, da je to lahko že velik korak, gledano z vidika celjenja kolektivnih družbenih ran, vendar, kot pravijo psihoterapevti, je pričevanje šele začetek, ki se mora individualno nadaljevati v psihoterapevtski podpori (Friedman, 2000: 409). Eden izmed majhnih korakov k »pomirjeni prihodnosti« v Istri se morda napoveduje z razpisom nevladne organizacije Pina v Kopru *Spodbude za rešitve: dolgoživa družba*, v okviru katerega je bil za financiranje izbran projekt »Moja zgodba iz tišine«. Zgodbe iz knjige *V tišini spomina* so namreč spodbudile psihoterapevtke, da bi v sodelovanju z mano kot antropologinjo ljudi na obeh straneh italijansko-slovenske meje seznanili s travmami kot posledicami težkih, nepredelanih družbeno-zgodovinskih okoliščin in jih nato v psihoterapevtskem procesu osmislili in zacelili (Pina, 2022; Moja zgodba iz tišine, 2022). Težko je odgovoriti na vprašanje, kolikšen bo odziv ljudi in koliko bodo o svoji tišini lahko spregovorili, osebno v pismih ali na delavnicah; doslej so jih kvečjemu individualno v pogovorih z antropologinjo, a ti so imeli takrat drugačen namen.

SKLEP: Z NEPREDELANO PRETEKLOSTJO V PRIHODNOST

V članku sem pokazala, kako iluzorna je ideja, da lahko z brisanjem preteklosti svobodno gradimo svetlo prihodnost, kar je bila predvsem ideologija socialistične Jugoslavije. V Istri se je potrdilo, da se utišana, nepredelana preteklost vedno znova vrača v sedanost in prihodnost. Preteklost bremeni prihodnost, četudi nezavedno, pa naj še tako bežimo od nje. Vrača se v vsakem poskusu graditve prihodnosti, od iskanja izgubljene kolektivne identitete prek iskanja poimenovanja za Istro, kjer so se v nedavni preteklosti zgodile tako korenite spremembe prebivalstva, do kompleksnih identifikacij med mestom in podeželjem, ki nihajo v odvisnosti od vprašanja avtohtonosti ter konflikta med urbanim in ruralnim. Ena najbolj večetničnih regij v Sloveniji postaja v sodobni Evropi še bolj etnično mešana, kar njene prebivalce, ki imajo že tako težave z utišano etnično preteklostjo, skrbi pri vprašanju sobivanja in integracije. Težave iz preteklosti, pometene pod preprogo, se spet v strahovih vračajo v prihodnost.

Hkrati je članek pokazal na pomen antropološke raziskave, ki lahko postane točka preloma v kontinuiranem poteku časa, ko razgali družbene rane iz preteklosti, ki tlijo v sedanjosti in onemogočajo pomirjeno prihodnost. Koliko lahko antropologija v sodelovanju s psihoterapijo prispeva k družbenemu celjenju ran, bo pokazala prihodnost. Istrski študijski primer je potrdil, da so »prihodnosti nagnetene s fantazijami, paranojami, travmami, upanji in strahovi iz preteklosti in sedanjosti« (Pink, Salazar, 2017: 18) in zaradi tega bolj ko bežimo od nepredelane preteklosti, bolj prihodnost sili nazaj k njej (Arendt, 2006: 20).

REFERENCE

- Arendt, Hannah. 2006 (1961). *Med preteklostjo in prihodnostjo: Šest vaj v političnem mišljenju*. Ljubljana: Krtina.
- Assman, Aleida. 2010. The Construction of Memory and Historical Consciousness. V *Dark Traces of the Past: Psychoanalysis and Historical Thinking*, ur. Jürgen Straub in Jörn Rüsen, 19–32. Oxford, New York: Berghahn Books.
- Ballinger, Pamela. 2003. *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton: Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780691187273>.
- Ballinger, P. 2006. Opting for Identity: The Politics of International Refugee Relief in Venezia-Giulia, 1948–1952. *Acta Histriae* 14 (1): 115–140.
- Bartulović, Alenka. 2013. »Nismo vaši!«: *Antinacionalizem v povojnem Sarajevu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Basar, Bojan. 2002a. *Dvoumni Mediteran*. Koper: ZRS Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Basar, Bojan. 2002b. Med regionalizacijo in nacionalizacijo: Iznajdba šavrinske identitete. *Annales: Ser. Hist. Sociol.* 12 (1): 115-132.
- Bohleber, Werner. 2010. Transgenerational Trauma, Identification, and Historical Consciousness. V *Dark Traces of the Past: Psychoanalysis and Historical Thinking*, ur. Jürgen Straub in Jörn Rüsen, 69–82. Oxford, New York: Berghahn Books. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781845453992-007>.
- Braudel, Fernand. 1988. *Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV-XVIII. stoletje: Strukture vsakdanjega življenja: Mogoče in nemogoče, II. del*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Studia Humanitatis.
- Barberis, Corrado. 1998. *Le campagne italiane: Da Roma antica al Settecento*. Roma, Bari: Laterza.
- Brumen, Borut. 2000. *Sv. Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter*. Ljubljana: Cf*.
- Brumen, Borut. 2001. Avant, on était tous simplement des Istriens: L'émergence de nouveaux repères identitaires dans un village frontalier de Slovénie. V *Limites floues, frontières vives: Des variations culturelles en France et en Europe*, ur. Christian Bromberger in Alain Morel, 343–359. Pariz: Maison des sciences de l'homme.
- Buhin, Anita. 2017. Jugoslovenska popularna kultura između zabave i ideologije. V *Stvaranje socialističkoga čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskega socializma*, ur. Igor Duda, 221-244. Zagreb, Pula: Srednja Evropa, Sveučilište Jurja Dobrile.
- Buić, Mirna. 2017. Krepitev aktivne participacije narodnih skupnosti narodov nekdanje SFRJ v slovenski Istri. V *Nemi spomini: Manjšine med obrobjem in osredjem*, ur. Saša Poljak Istenič, Mateja Habinc in Katja Hrobat Virloget, 57–70. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

- Bryant, Rebecca in Daniel M. Knight. 2019. *The Anthropology of the Future*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108378277>.
- Celestina, Ingrid in Suzana Todorović. 2017. *Šavrinka*. Koper: Libris.
- Čebren Lipovec, Neža. 2018. *Izgradnja slovenskih obalnih mest v času po drugi svetovni vojni*. Doktorska disertacija. Koper: Univerza na Primorskem.
- Čebren Lipovec, Neža. 2019. Post-War Urbanism along the Contested Border: Some Observations on Koper/Capodistria and Trieste/Trst. *Dve domovini* 49: 199-220. DOI: <https://doi.org/10.3986/dd.v0i49.7261>.
- D'Alessio, Vanni. 2008. Dall'Impero d'Austria al Regno d'Italia: Lingua, stato e nazionalizzazione in Istria. V *Una storia balcanica: Fascismo, comunismo e nazionalismo nella Jugoslavia del Novecento*, ur. Lorenzo Bertucelli in Mila Orlić, 31–71. Verona: Ombre corte.
- Dobrovoljc, Helena. 2022. Ponovno o »slovenski« oz. »Slovenski Istri«. *Jezikovna svetovalnica*. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/5670/ponovno-o-slovenski-oz-slovenski-istri> (7. 9. 2022).
- Dosse, Florence. 1993. *Les héritiers de silence: Enfants d'appelés en Algérie*. Pariz: Stock.
- Dota, Franko. 2010. *Zaračeno poračje: Konflikti i konkurentski narativi o stradanju i iseljavanju Talijana iz Istre*. Zagreb: Srednja Evropa.
- Duda, Igor. 2017. Uvod: Od nazadnosti do svemira, od projekta do zbornika. V *Stvarjanje socialističkoga čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socializma*, ur. Igor Duda, 5–22. Zagreb, Pula: Srednja Evropa.
- Elias, Norbert in John L. Scotson. 1994. *The Established and the Outsiders: A Sociological Enquiry into Community Problems*. London: Sage.
- Emrich, Hinderk M. 2010. Identity, Overvaluation and Representing Forgetting. V *Dark Traces of the Past: Psychoanalysis and Historical Thinking*, ur. Jürgen Straub in Jörn Rüsen, 45–68. Oxford, New York: Berghahn Books. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781845453992-006>.
- Fakin Bajec, Jasna. 2011. *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Kraševci med tradicijo in izzivi sodobne družbe*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Focardi, Filippo. 2020. *Nel cantiere della memoria: Fascismo, Resistenza, Shoah, Foibe*. Rim: Viella.
- Fonda, Paolo. 2022. Guerra: Immagini del grande fiume della vita. *Psiche* 1: 333–338.
- Frederiksen, Martin Demant. 2013. *Young Men, Time, and Boredom in the Republic of Georgia*. Philadelphia: Temple University Press.
- Friedman, Merle. 2000. The Truth and Reconciliation Commission in South Africa as an Attempt to Heal a Traumatized Society. V *International Handbook of Human Response to Trauma*, ur. Arieh Y. Shalev, Rachel Yehuda in Alexander C. McFarlane, 399–412. New York: Springer Science+Business Media. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4615-4177-6_29.
- Gams, Ivan. 1991. Analiza imen za obalno regijo. *Annales* 1 (1): 7–11.
- Gulin Zrnić, Valentina. 2009. *Kvartovska spika: Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Jesenski i Turk.
- Gulin Zrnić, Valentina in Saša Poljak Istenič. 2022. Etnologija in kulturna antropologija prihodnosti: Koncepti za raziskovanje nečesa, česar (še) ni. *Traditiones* 51 (3): 17–44. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2022510302>.
- Gulin Zrnić, Valentina in Tihana Rubić. 2018. City-Making through Urban Gardening: Public Space and Civic Engagement in Zagreb. *Narodna umjetnost* 55 (1): 159-179. DOI: <https://doi.org/10.15176/vol55no109>.

- Guyer, Jane I. 2007. Prophecy and the Near Future: Thoughts on Macroeconomic, Evangelical, and Punctuated Time. *American Ethnologist* 34 (3): 409–421. DOI: <https://doi.org/10.1525/ae.2007.34.3.409>.
- Halbwachs, Maurice. 2001 (1925). *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Hrobat Virloget, Katja. 2021. *V tišini spomina: »Eksodus« in Istra*. Koper, Trst: Založba Univerze na Primorskem, Založništvo Tržaškega tiska. DOI: <https://doi.org/10.26493/978-961-293-062-2>.
- Jurić Pahor, Marija. 2004. Neizgubljeni čas: Travma fašizma in nacionalsocializma v luči nuje po »obdobju latence« in transgeneracijske transmisije. *Razprave in gradivo* 44: 38–64.
- Kerma, Simon in Tomaž Plesec, 2001. Slovenska Istra – Laboratorij za preučevanje regionalne identitete. *Annales: Ser. Hist. Soc.* 11 (2): 309–318.
- Koper.si, 2022. https://www.koper.si/public_tender/javni-natecaj-za-izbor-umetniskoga-dela-na-otocku-v-obmorskem-parku-zusterna/.
- Ledinek Lozej, Špela in Nataša Rogelja. 2012. Šavrinka, Šavrini in Šavrinja v etnografiji in literaturi. *Slavistična revija* 60 (3): 537–547.
- Lowenthal, David. 1995 (1985). *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lusa, Stefano. 2022a: *Forum Tomizza*, 16.–21. 5. 2022, »...e dopo xe rivadi i druxi"! https://www.forum-tomizza.com/hr/lusa-stefano-e-dopo-xe-rivadi-i-druxi-2022/391/?fbclid=IwAR38kmrQSk6F0LNWYKjCjnhvFwedeXv3S253T-cJ1EemCx_emNjRtvOTYHg.
- Lusa, Stefano. 2022b: Istria e non Istria slovena. *Radio Capodistria*, 12. 4. 2022. <https://www.rtvlo.si/capodistria/radio-capodistria/notizie/istria/istria-e-non-istria-slovena/619584?fbclid=IwAR0OGJfvXwR3iEPC8d2g5TexHWuCZc0bDgJcz9Y7PwGF3gqdgayzg-FsF0>.
- Lusa, Stefano, 2022c. Istria slovena: Dopo l'esodo, in cerca di una propria identità. *Osservatio Balcani*, 10. 2. 2022. https://www.balcanicaucaso.org/aree/Slovenia/Istria-slovena-dopo-l-esodo-in-cerca-di-una-propria-identita-215722?fbclid=IwAR2TzuWHWwMdSvzL30PRMCuzhXlJcHRW2naB3j4rrOWUJoiNh0TFFiID_Q.
- Lusa, 2022d. Istria o Istria slovena, Francia e Ucraina. *Radio Capodistria*, Oddaja Il vaso di Pandora, 15. 4. 2022. <https://365.rtvlo.si/arhiv/il-vaso-di-pandora/174865159>.
- Matošević, Andrea. 2017. Posrednici u stvaranju socijalističkih ljudi na omladinskim radnim akcijama: Utopija, dijalektika i vrijeme. V *Stvaranje socijalističkoga čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, 75–96. Zagreb, Pula: Srednja Evropa, Sveučilište Jurja Dobrile.
- McFarlane, Alexander C. 2000. On the Social Denial of Trauma and the Problem of Knowing the Past. V *International Handbook of Human Response to Trauma*, ur. Arieh Y. Shalev, Rachel Yehuda in Alexander C. McFarlane, 11–26. New York: Springer Science+Business Media. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4615-4177-6_2.
- Moja zgodba iz tišine, 2022. www.mojazgodbaiztisine.si (21. 10. 2022).
- Orlić, Olga. 2008. Mnogo značje istarskog multikulturalizma. *Etnološka tribina* 31 (38): 39–59.
- Orlić, Mila. 2019. Né italiani né slavi: State- e Nation-building jugoslavo nel secondo dopoguerra in Istria. *Contemporanea* 22 (4): 561–584.
- Pina, 2022. Izbrali smo projekte v okviru razpisa »spodbude za rešitve: dolgoživa družba« za leto 2022. <https://www.pina.si/izbrali-smo-projekte-v-okviru-razpisa-spodbude-za-resitve-dolgoziva-druzba-za-leto-2022/> (1. 7. 2022).
- Pink, Sarah in Juan Francisco Salazar. 2017. Anthropologies and Futures: Setting the Agenda. V *Anthropologies and Futures: Researching Emerging and Uncertain Worlds*, ur. Sarah Pink idr., 3–22. London: Blomsboory Academy. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003084570-2>.

- Poljak Istenič, Saša. 2013. *Tradicija v sodobnosti: Janče – zeleni prag Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612546588>.
- Pushkarova, Tatjana. 2020. Ruined Lives: Repression in the Soviet Union. *Rom J Psichoanal* 13 (2): 132–156.
- Pupo, Raoul in Aleksander Panjek. 2004. Riflessioni sulle migrazioni ai confine italo-jugoslavi (1918-60). V *Oltre l'Italia e l'Europa / Beyond Italy and Europe: Ricerche sui movimenti migratori e sullo spazio multiculturale*, ur. Carlo Donato, Pio Nodari in Aleksander Panjek, 343–360. Trst: Edizioni Università di Trieste.
- Ringel, Felix. 2018. *Back to Postindustrial Future: An Ethnography of Germany's Fastest-Shrinking City*. New York, Oxford: Berghahn. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvw04hp7>.
- Shalev Arieh Y., Rachel Yehuda in Alexander C. McFarlane. 2000. Healing Traumatized Societies and Preventing the Cycle of Violence. V *International Handbook of Human Response to Trauma*, ur. Arieh Y. Shalev, Rachel Yehuda in Alexander C. McFarlane, 397–398. New York: Springer Science+Business Media.
- Simonovič, Samuel. 2022. *Nacionalno neopredeljena identiteta kot subverzivna identiteta na primeru Istre in Francija Blaškovića*. (Magistrsko delo.) Koper: Oddelek za antropologijo in kulturne študije FHŠ UL.
- Stein, Howard, 2007. *Insight and Imagination: A Study of Knowing and Not Knowing in Organizational Life*. Lanham: University Press of America.
- Stewart, Kathleen. 2005. Trauma Time: A Still Life. V *Histories of the Future*, ur. Daniel Rosenberg in Susan Harding, 321–354. Durham: Duke University Press. DOI: <https://doi.org/10.1215/9780822386810-016>.
- Straub, Jürgen. 2010. Understanding Transgenerational Transmission: The Burden of History in Families of Jewish Victims and their National Socialist Perpetrators. V *Dark Traces of the Past: Psychoanalysis and Historical Thinking*, ur. Jürgen Straub in Jörn Rüsen, 101–138. Oxford, New York: Berghahn Books. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781845453992-009>.
- Trouillot, Michel-Rolph. 2015. *Silencing the Past: Power and Production of History*. Boston: Beacon Press.
- Tucović, Vladka. 2012. Slovenska Istra: Pokrajina na slovenskem literarnem zemljevidu. V *Slavistika v regijah: Slovenski slavistični kongres*, ur. Boža Krakar Vogel, 52–57. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije in Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Tucović, Vladka. 2013. *Istra v sodobni slovenski književnosti*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- van den Dries, Monique in José Schreus. 2020. A Glimpse into the Crystal Ball: How do we select the Memory of the Future? V *Critical Perspectives on Cultural Memory and Heritage: Construction, Transformation and Destruction*, ur. Veysel Apavdin, 289–306. London: UCL Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv13xpsfp.23>.
- Verginella, Marta. 2017. O zgodovinjenu dihotomije mesta in podeželja. *Acta Histriae* 25 (3): 457–472.
- Veschambre, Vincent. 2008. *Traces et mémoires urbaines: Enjeux sociaux de la patrimonialisation et de la démolition*. Rennes: PUR. DOI: <https://doi.org/10.4000/books.pur.42988>.
- Vodopivec, Nina. 2021. *Tu se ne bo nikoli več šivalo: Doživljanje izgube dela in propada tovarne*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Volk, Sandi. 2003. *Istra v Trstu: Naselitev istrskih in dalmatinskih ezulov in nacionalna bonifikacija na Tržaškem 1954–1966*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Žigo, Polona. 2022. Slovenska Istra z malo ali veliko začetnico? *Obala Plus*, 1. 9. 2022. <https://obalaplus.si/slovenska-istra-z-malo-ali-veliko-zacetnico/>.

A PAST THAT DOES NOT PASS?: UNRECONCILED PAST IN THE PRESENT AND FUTURE OF ISTRIA

Building on the argument that the past in Istria does not want to pass, the article discusses the impact of the past on conceptualizations of the present and future. The study case is the Slovenian part of the Istria borderland region – an area where the silenced past is linked to massive migrations that have changed the (mainly) urban population structure and still affect the present and the future. Anthropological research of the future derives from those methodological frames that investigate how the future is negotiated and lived in the present.

The Istrian case shows how the past haunts the present and the future. That is discernable in the contemporary problem of naming the Slovenian part of Istria, which reflects an unstable, “schizophrenic” regional identity. According to the author, the reason for this lies in the population change after the post-WW-II “Istrian exodus”, which was erased from the Slovenian collective memory. Choosing the name of this borderland region also demonstrates who is excluded from the creation of the past and future in Istria: Italians and settlers from the southern republics of the former Yugoslavia. The contested past also affects the question of who is today an Istrian., The contentious identities are presently also divided along the line of urban vs. rural, which frequently overlaps with the opposition between immigrant and “autochthon”. The article depicts a contemporary search for urban identity in with the aid of rural elements against the backdrop of a persistent, strong opposition between urban and rural that only changes its form over time. If this opposition overlapped with Italian, civilized vs. Slavic, barbaric during the “pre-exodus” period, today it has shifted to overlap with the opposition between Slovenians (and Italians) vs. “non-Slovenians” of the “Balkan type”.

In the conclusion, the author reflects on how the unreconciled past influences conceptualizations of the present and the future. The article depicts the illusory nature of the socialist idea of erasing the past for a brighter future. Psychotherapists observe that traumatized societies must confront their past and render the invisible parts visible once again. Anthropological research can aid in this process by becoming a turning point in the continuous passage of time if it contextualizes social wounds from the past. The analysis of the Istrian contested past demonstrates that the more we run away from an unreconciled past, the more the future forces us back to it (Arendt, 2006: 20).

Izr. prof. dr. Katja Hrobat Virloget, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper, Slovenija, katja.hrobat@fhs.upr.si

Članek je nastal v okviru raziskovalnih projektov *Urbane prihodnosti: Zamišljanje in spodbujanje možnosti v nemirnih časih* (J6-2578), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (J6-2578) in Hrvaška znanstvena fundacija (IPS-2020-01-7010), in *Migracije in družbene spremembe v primerjalni perspektivi: Primer zahodne Slovenije po drugi svetovni vojni* (J5-2571), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.